

TROZELIUS, CLAS BLECHERT, CRONBERG,
BENGT FRIED

Oeconomisk beskrifning öfver Mälarne
uti Skåne, med philosophiska
facultetens gunstiga bifal, vid Kongl.
carol. acad. i Lund under ... Clas B.
Trozelii inseende, den feb. 1762,
förmiddagen, uti större

1762

EOD - Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 12 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
 - Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
 - *Sök:** Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
 - *Klipp & klistra:** Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).
- *Ej tillgängligt i varje e-bok.

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkor för användning: <https://books2ebooks.eu/csp/sv/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 40 bibliotek från 12 europeiska länder denna service. Sök böcker tillgängliga för den här tjänsten: <https://search.books2ebooks.eu>
Mer information finns tillgängliga via <https://books2ebooks.eu> boken.

SANDHAMMAREN

EX. A

Geogr. Lu
(Br)

TROZELIUS

SKÅNE

1700-1829

EX. A
J. H. J. N.
OECONOMISK BESKRIFNING
ÖFVER

Geog. Sv
(Bis)
Skåne
1700-1827
16

MÄLARNE

UTI SKÅNE,

MED

*PHILOSOPHISKA FACULTETENS GUNSTIGA BIFAL,
VID KONGL. CAROL. ACAD. I LUND*

UNDER

OECONOMIAE PROFESSORENS

H. M. CLAS B. TROZELII

INSEENDE,

DEN FEB. 1762, FÖRMIDDAGEN,

*UTI STÖRRE CAROLINSKA LÄROHUSET
TILL ALLMÄNT OMPRÖFVANDE,
FÖR LAGER-KRANSEN,
UTGIFNE*

AF

BENGT FRIED. CRONBERG,

Skåninge.

Tryckt hos Directeuren CARL GUSTAV BERLING.

CROWN CROWN CROWN

Il y a des gens, qui voudroient qu'un Auteur ne parlat jamais des choses dont les autres ont parlé, autrement on l'accuse de rien dire de nouveau. Mais si les matieres qu'il traite ne sont pas nouvelles, la disposition en est nouvelle. Quand on joue à la paume c'est un meme balle dont joue l'un & l'autre ; mais l'un la place mieux.

Pensées de PASCHAL C. XXIX. p. m. 205.

Je ne me flatte pas de réunir tous les suffrages, mais si je pouvois craindre d'être condamné unanimément ce ne seroit pas pour moi meme que j'en gemiroit.

§. I.

Nidenstund Hushållningen och de ting, hwilka i syn-
nerhet bidraga till vår näring och timmeliga wäl,
både af vår **Höga och Nådiga Öfwerhet**, så wäl som
af alla wälsinnade undersåtare i vårt land nu med rätta
högt agtas; så bör hwar och en följa et så lästwardt exem-
pel: hwilket sker, då wi wända våra wapn emot ödelig-
gande landstycken, högt älska de näringsfång, hwilka öka
folk-styrkan, Rikets förnämsta egendom, uptäcka och på-
finna någödt, som för Fäderneslandet synes vara gagnes-
ligt. Gjordomål, hwilka, efter min oförgripeliga tanka, rätt
så wäl förtjenar heder och ära, som något annat, af hwad
beskaffenhet det helst må vara.

En så tjår plikt emot Fösterbygden will jag, för min ringa del, så wida möjeligt är, fullgjöra; hwarföre jag fattadt det upsåtet, at meddela något i Hushålls-wetenskapen, som torde förtjena nogon upmärksamhet. Denna gång har jag låtit mine tankar stadna wid min Födelse ort, at därstädes affskiltra ett stycke land, wid namn *Nälarne*, hwilka af vår Swenske Plinius, wid sin för hela Riket, på Kronans kostnad, högstnyttiga resa genom Provincien Skåne, icke kommit at blifwa beskådade. Ett föremål, som dock för mig icke synes wara ringa; helst jag smickrar mig med den behageliga tankan, at de, med tiden, kunde tillföra både allmän och enskilt winning och bättnad, om med dem bleswe rätteliga förfarit.

Jag hade wäl i förstone tänckt lämna M. L. en Oeconomisk Beskrifning öfwer *Ängelstad Härad*; men, under arbetet, finner jag det blifwa mig för widlyftigt och kostsam. Tycker derföre bäst wara, at endast i ljustet bringa denne ortens nu warande beskaffenhet. De hafwa nog länge legat i sin linda, och så godt som aldeles öde, eller af illa sinnade menniskor hårdt medfarna. Allt derföre sucka de nu efter förlossning ifrån sitt förra ödesmål.

Ingen rättfärdig lärer för tänka mig, om jag af ömt hjerta beslagar vår hushållning, då wi kunna låta så ansenlige parter ligga så godt som aldeles obrukade. Jag wet ännu inga misbruk hos oss hafwa blifwit så helgade af tiden, at det skulle blifwa ansedt för ett Stats-brätt, at dem angripa. Skulle fel i vår hushållning befinnas, lärer det icke wara förbudt at dem uprätta och, så godt man kan,
rå-

råda till nogodt bättre. Vi äre ju inbyggare i ett land, där ingen hindras at tala och skrifwa hwad rätt och sant är; men tadelsiuka och småde anden tillåtes så litet, som en sielstagen myndighet får lof at qwäfja sanning eller wända det til försmädelse, då likwäl saken är sådan, at hon kan utföras till sine Landsmäns beröm och idel lof-ord. Nej, Himmelen hafwe tak! Vi leswa i ett tids-
 wark, som icke tillåter den ena Medborgaren förtrycka den andra för sin wälmening og straffas när han beklagar nå-
 gon efterlåtenhet, i ett eller annat mål, uti war allmänna Hushållning. Ho gläder sig då icke där öfwer, at All-
 menheten nu anser våra hushålls idrotter för både nyttige och nödwändige. Hon har nu fådt årsättning för sitt förra
 förakt: Hon ser sig icke en gång wara utesluten ifrån wä-
 ra måst högtideliga sammankomster. De lära wara få,
 hwilka icke råtna för en nöjsam skyldighet, at i Hushålls-
 wetskapen äga en förswar'ig insigt. Det Fågra Rjönnet
 förgäter ofta sin granlåt och talar om sine winers tilre-
 dande af Swenske druckwor; moser af inhemske bår, och
 kläder af Wadstena lammarduk. Si så kan den Ewige
 Godheten all ting förändra !!

§. II.

Ursprunget till ordet **Målar** wet jag icke förwisso
 at säga. Det synes dock som denne ort blifwit så kallad, an-
 tingen af den sand, som här finnes wara wit som ett mjöl;
 eller ock af de här i stor myckenhet wäxande mel-eller mjöl-
 bår.

De.

Dessa **Målar** äro belägne i Christianstads Län, Ingelstad Härad, på södra sidan om Wallebårga, Edderup, Hagestad, Sandby och Boreby gårdar, brede wid hafswet. Om dessa **Målar** tillsammantagne äro Kungsmark, allmänning eller de ofwanliggande byar med rätta tillhörige, kan icke med full säkerhet sägas. Det wet man, at de merendels äro odelte, undantagande wissa fålt, hwilka tjena den där omkring boende Allmogen för ång. Vice Häradshöfdingen Herr NEANDER har, på min begäran, den 4 sistledne November 1761. af Stora Herrestads, Tingställe behogat lemna mig den underrättelsen, at Hagstads **Målar**, så mycket honom witterligt är, och nu allmänt kunnogt wara kan, tillhörer Hagestad by, såsom en mark den där in uti Hagestad wång, brede wid hafsstranden, är belägen.

Längden på dessa **Målar** är en och en half mil. De taga sin begynnelse en fierdedels mil öster ifrån fiskeläget **Kaseberga**. Sträcka sig till en del emellan de därstädes liggande höga backar, hwilka kallas **Sandstjär** och strycka Österut, på en fierdedels mil när, till fiskeläget **Stillinge** och till den så kallade **Kilsbåden**. Bredden ifrån hafswet och upp åt Norden äro de en half mil. Wid ändarne äro de nogot smalare, förmedelst hafswet, som där stiger upp och nästan årligen stjär något ut af landet. Mitt uppå gå de liksom i en rundel, hwarest landet årlig får någon tillökning, och det så ögonfenkigen, at hwarest för ungefär 40 år sedan kunde ros med wanliga båtar, är nu hårda marken och ett fördelaktigt bete för kreaturen. Här af får man dock icke sluta till någon absolut wattnes för

förminskning; utan endast en relativ; så at ehuru vatnet minskar sig på ett ställe, påstå dock våra Lärde, at det i samma mån ökar sig på ett annat. Mitt gjöromål är här icke at vidare ingå i detta fråge- och twistemål; utan endast ärindra, huru det sig här med förhåller på desse rymder.

§. III.

Sandmark och nog höga backar är wäl till en stor del det ämne, hwaraf desse Målar bestå; dock likwäl äro emellan högderne, i synnedhet emot norra sidan, wackra fält och ansenlige slättmarker, dels med Ljung öfwerdragne, dels och med wackert gräs och skön ungsfog beklädd, på samtliga ställen mera frodigt, på andra åter något sämre och til ett mindre antal där af. De förnämsta träslagen äro Ahl, Hassel, Björk, Lind, Kunn, Wibe, Asp och Ek. Hwar om framdeles mera. Allt detta bekräftar den berättelsen, att desse Målar, i äldre tider, varit ganska tätt och starkte bewynde med en grof och hårlig Ek-fog, hwilken, efter gamla Måns sagan, den de af sine Förfäder hört, skall blifwit afbuggen på Konung CARL den IX. höga befallning; emedan söröfware och andre wanartige menniskior, i synnerhet från lands-bygder, sig där innåslade, i upsat at röfwa de sjöfarande, hwilka och stundom icke undsluppo med selswa lifwet. Hagestad gård, af 48 åboer, hafwer, efter en gammal byordning, i förra Seculo, hwar för sig ärligen huggit twenne laß, som de kallade **Ekebast**. Holst Försten Jocum Palmblad fandt omföder 1753, denne så kallade Ekebast intet annat wara, än idel ekedelningar. Detta gaf Honom skjälilig anledning at, samma år,

instämna Allmogen till Ingelstad Håradsting; Hwarpå de af Håradets Rånden, sedan laga syn af Håradets-Höfdingen Herr NEANDER blifwit hållen och marken befunnen wara högst beqwämlig till Skogwärt, hwar för sine olagligen hugne eketelningar till 29 D:r S mrs böter pligt fälte. Allmogen beswårade sig wäl öfwer samma Dom; men blef af Kongl. Maiestets och Ricksens Högloflige Gb:tha Hof-Rätt rättwifligen stadfästad.

Sedan så öfwarfamma steg blifwit widtagne hafwa Bönderne icke så uppenbarligen wägat sig gjöra inbrott uti skogen. Dock kan man wäl föreställa sig, at, hwarest ingen dagelig tillsyn är, mycken oloflighet kan blifwa föröfwad; hålft orten är aflägs ifrån både folk och gårdar. Mig är berättadt, at Hagestad by icke länge sedan, hafwer huggit och hemfört öfwer 100 last unga ekar. Thuru så tillgådt och mycket under stjen af eketelningarnes upsnidande, markens uprensning, kan ock hända öfwen genont deras försumelse, som där öfwer i synnerhet borde waka, utan at nämna om kreaturans betande och qwissarnes afbitande efter behag; så finnes ändå, på sina ställen, tämmeligen tätt med unga Ekar, til 2 a 4 alnars högd. Ett enda års wärt eller skott går ofta til 8 a 12 qwarters högd.

§. IV.

Q, quercus, synes altså här hafwa sunnit sin råta jordmån, som är hög, torr, hård och med nogon god mylla öfwan uppå. Herr PRÆSES i sine Ummärknin-
gar

gar till Skog: Stöfeln har wäl och tydeliga beskriwitt
 ekens plantering och mångfaldiga nytta. Här märkes alle-
 nast, at eken icke gärna tål nogon omplantering: Blifwer
 hjert roten afhuggen förmår den icke at skjuta i högden, och
 toppen wissnar innan kort. Här blifwer man med nöje
 warse, at eken lättast updrages af sine ollon, då de kom-
 ma at falla in uti nogon enebuske, eller i nogon liten björk-
 skog, som i början kan skjyla ollonet och den späda telning-
 en. När eken, äfwen som all annan skog, får tätt up-
 wäxa blifwer den rättstammig: sedermera böra de samre
 utgallras, at de öfrige måge få så mycket mera rum at wäxa
 på. Ekens qwisning är mindre nyttig; ty róta sätter sig
 då merendels i hälen och löfwen minskas, hwilka sällan
 förr affalla, än de unge äro färdige at slå ut. Eken rä-
 nas ibland *arbores silvestres*, hwilka skada gråswärten, så
 wäl medelst sine exhalationer och utdunstningar, som ock
 därigenom, at löfwen ganska sent rutna och till jord för-
 wandlas. Det wore wisseliga högst nyttigt, om detta
 träd kunde på denne skog-löse ort updrifwas; hållt i Skåne,
 efter fædd utsoning, hugges årligen af ek och bok öfwer
 35000 träd. Den finaste ekebarken brukas nu hos oss,
 som i Frankrike, England och wid Lüttich till Garfwerier-
 ne och sine hudars tillredande. I Tyskland nyttjas wid garfning
 rötterne af de wärter, hwilka äga en vim skipticam och
 sammandragande kraft. Wårt sälläder och beredde hudar
 skulle som Jamaicanernes wida öfwerträswa det Angelska
 lädret, om wi med dem brukade barken af flere slags olika
 trån. Ollonen tjena swinen till föda och gödning, hwara
 af spåcket blifwer bättre och mera fast, än af bok-ollon-
 nen.

§. V.

Asp, *populus tremula*, wårte här i sielfwa sten-gru-
 set: annorstådes har man sedt henne stå emellan klipporne:
 dock så at jordmånen varit nogodt fuktig. Trådet kan el-
 jest updragas genom telningar, hwilka skjuta ifrån roten:
 Dese rotstätt fås på det sättet, at rötterna med spada af-
 huggas neder i jorden: då stättet slår ut wid sielfwa så-
 ret. Trådet skadar gråswårten, på flere sätt, såwål dy-
 medelst, at marken däråf torkas, som ock af rötterne,
 hwilka löpa horizontelt och wida sprida sig ut i marken.
 Af des löf äta hästarne med mycken begårighet och må
 däråf wål: Ehuru nogre af wåre Hushållare påstå, at
 de därigenom, i förtid, släppa håret. Tråarten är gan-
 ska lätt. Står snart sagt längst emot förrutnelse, både i
 fria lusten och under watnet: är alltså nog tjenligt, at i
 fjällaren lägga under tinnorne. För sin mykhet brukas
 det mycket af Biltuggare. Och som det luddar sig, när
 det skagas, fåster fernissan sig därpå helt wål. Till pend-
 lar är det så mycket tjenligare, som det af wåderlekens
 omkiften sig icke ändrar. Syrsor kunna icke fordraga A-
 spetråd. Barken ätes med begår både af Båfwer och Alg.
 För den förra icke äta af des bark, så intyggar andras för-
 farenhet, at Båfwer gällen blifwer både mindre och till sin
 kraft och wårkan samre, som wål är anmärkt af Herr
 Archi. och Widdaren LINNÆUS i Des Enskilte Föreläs-
 ningar. Msc.

§. VI.

Björk, *betula*, sägs här, ehuru det eljest i hela Skåne-land är mycket sällsynt. Wårte nu där som war tort, nu någodt wäskaktigt, nu i trångsel, nu på öppna fältet, i grus och lös jordmån. Är den samma mycket fet blifwa löfwen lifsom ludna. På swedje-land upwåxer björken, som bekant är, ganska snart. Gråswårten skadas mycket af henne; ty hon uttorkar den samma. Så wäskaktigt som trädet är, då det städse får wara tort, så litet förstår det at göra motstånd, då det kommer at undergå någon förändring af wåta och torra. Brukas till fjöredskap och flere behof i hushållet. Björk-bark säges förorsaka lädrets swällande, äfwen så wäl som råg-midl. Af laken, som om wårtiden utrinne, plåga Dyckarne tillreda en mycket hälsosam och smakelig läste-drick. En swarwad masurbjörk ser rätt wäl ut. För den mycket nyttiga näfren, barken och löfwets skull borde björkmeden endast få huggas wid Midsommarstiden.

§. VII.

Ahl, *Alnus*: Där af blefwo tvenne varieteter fundne. Den så kallade *Incana* wårte på torra ställen: war hög, jämn och smalare samt af mera ljusgrå bark och glatta blad, än *Alnus viscida*, som hade *folia viscosa*. Des jordmån war wåt och uligaineuse. Wårte här ut wid stranden. Ibland alla *silvestres* och skogstrån är ahlen den enda, som kan blifwa *pratensis* och få sitt rum i ången, hwars

gråsvårt hon befordrar. Äskar svarfwas beqvåmligen af detta slags tråd; emedan det är löst. Är af mycken waraktighet under watten, hwilket Staden Venedig bäst kan bestyrka, som i så många secler varit bygd på ahspålar och står ännu i sin prakt. På gamla ahlar finnes roten wara masurerad, som arbetad gifwer ett wackert utseende. Rålen brukas wid frutgöring. I Ugnen warma de, som björken, starkt; men gifwa mera luft och os, om de icke desto bättre få brinna ut.

§. VIII.

Pihl, *Salix*, och det af flere slag, wårte härstädes. *Salix fragilis* blef befunnen intaga sitt rum på mycket sidlanta ställen. Jordmånen blifwer än mera fuktig genom detta trädets utdunstning. Til utplantering böra här af Hannarne tagas; ty honorne gifwa mindre behageligt utseende, när de falla sina frö-hus, hwilket sker helt tidigt. Bin få här strart om wåren sitt lystmäte. Trädet är af en mycket kylande natur: Medici bröka dersöre at ställa en quist där af i watern hos dem, hwilka ligga i hetliga sjukdomar, at med des waternacktiga dunster dem upfriska. Beswåras mera af Phalenerne, än som Witpilen, som dersöre bör slitigt updrifwas.

§. IX.

Lind, *tilia*, wårte på nog torra backar; sökte dock gärna lugn af någodt annat. Blommor mycket sent om året

året. Trön mogna derföre icke hos oss. Planteras bäst genom submersione, på samma sätt som almen, hwilken äfwen här i negden frodigt wid gårdarne wårte. Lindträdet är både mjukt och lätt, brukas derföre af Bilthuggare. Löfvet är tjenligt för får och getter; men komma mjölken för at äta därpå, så blifwer mjölken seg, grädden bublig och smöret både witt och hårdt, då tror hushålleriskan mjölken wara förtrollad. Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS, som så mycket i naturen utröndt, säger i sine **Enskilda Föreläsningar**, at mjölken kan genom *Pinguicula* eller *Drosera* komma i sitt förra stånd. Bastet är dugeligt til rep. Gräswärten brännes nogot af Linden, äfwen som af Lönn.

§. X.

Rönn, *Sorbus*, hwilken här sägs wåra på flacka fältet. Är icke *topiaria*, låter icke klippa sig och slår ut rot-felningar, hwilket icke pryder ett stamträd. Trädet är fegt, brukas til skjappar, kni-skaf och sådant mera.

Säld, *Salix caprea*, wårte i en torr och glabre-teuse jordmån. Planteras bäst genom stäck. Qwistarne karfwade i ljunt watten säges wara en kostelig föda för kalf-war. Hålles i wissa lands orter i ganska stort wårde. Skänningen wet at nyttja den wid sin klippings tillredande: Swampen, som sätter sig utan på, gifwer en angenäm lukt.

Hassel, *corylus avellana*, intog de torraste backar, hwilka aldralättast kunde blifwa nyttige och högst gagnarlike

lige om nötkfog på dem updroges. Busken wigdar sig, då den nära wid roten afhugges; men då han kappas, wid pas en aln högt, fornar han snart bort. På lägsta buskar finnes merendels de största nötterna, af dem kunde en i hushället nyttig olja prässas. BRADLEY hade gjort det försök med både Ek och Hassel, at om Pistil-*lerne* i blommorne pudras med dästet af stamina; så blifwa både ollon och nöttern större, och i mera myckenhet, än eljest.

S. XI.

Äf de här wärande och nu anförde träslag kan nog samt aftagas. huru härlig och drifwande jordmänen är. Om dese *Mälar* blefwo i 10, till 20 års tid, fredlyste både för creaturens frätande tand och obetänkta menniskjors äwårkan, så skulle de sig swärliga förkofra till Menighetens kånbara nytta. Daktad hwad skadeligit inbrätt de förflutne tider i löndom uppå dem kunnat blifwa föröfwade hafwa de dock så ansenliga sig förökt, at Häradshöfdingen i orten, efter å nyo anstält syn, kunnat lemna Lands-Höfdinge Ambetet i Christianstad där om sägnesam underrättelse, at det widare måtte kunna besörja om Skogens fredande, markens tillböliga skötsel och rätta häfbande. En sak hwar om man gör sig så mycket mera försäkrad, som Lånets *Styds-Herre* sträfwar i sin nitälskan för Rikets wälfärd, och hwars hjerta blöder öfwer sit i Råder anförtrodda Höfdingedomes brister. Den som har Guds ära och allmän wälfärd till sitt föremål med åtra söker och med nöje finner sådane medel, hwilka kunna leda till ett så högt som önskat ändamål.

S. XII.

§. XII.

Förutan de nu omrörde fördelar, af hvilka woro **Mä-**lar skryta, hafwa de äfwen andra, som förtjena icke mindre agtning. De ställen wid hafssidan, hvilka äro måst sandiga äro helt och hållit öfwerdragne med ett så kalladt **Margräs**, arundo arenarea, hvilken har den nytan med sig, at den med sina långa rötter förmår binda den så kallade **qwällen**, **Qwid** och **Flyg-sanden**, at den i blåswäder icke kan bortflyga och den öfrige åker- och ångs-marcken bortskjamma. När denna Marhalm hos oss wäxer wilt och utan nogon mennisks plantering, så lär nu mera icke vara af nöden at gjöra några walfarter till fierran land och, för den orsaken, hämta det af **Holländarn**, under namn af **Helm**. När samma Elymus och sand-rör i Majj eller April månad utsås, så går planteringen lyckligast för sig, då såttet därpå betäckes med den af hafswågorne upkastade **Tång**, **kråkel**, **potamogeton**. Sedan samma Marhalm fädt rota sig kan det, då ingen tillgång gifwes på bättre foder, nyttjas till creaturens utfodring. Til tafteckning är den, för sin waraktighet skull, långt bättre, än annan halm.

§. XIII.

Pors, Myrica, skulle man trodt icke långre sträcka sig, än till **Holland** och wid gräntsen af **Skåne**; men så finnes han dock här till öfwerflöd. Des solum och jordmån befans vara en terra uliginosa, som om winteren är in-

un-

underad och med watten öfwerfölgd. Skiljer sig således ifrån plantas marinas, marittimas, lacustres palustres, cespitosas o. l. v. Herr Archiateren och Riddaren LINNÆUS har äfwen lärdt öf, at **W. busken** i America är af samma slag och genus ehuru den är mycket högre, än vår porß. När Americanerne sågo, at denne buskens bår hade ett way utan på, begynte de at koka de samma till des de spruko och wayet utflöt, hwilket sedan affkummades och till ljus wyttiades. Om vår **Porß** på samma sätt hanterades och wätinet allena kunde solve-
ra fettman, som särter sig utan på, så torde det löna mödan. De som hafwa försökt at lägga talg uti samma watten hafwa funnit, at samma talg blifwit hård aldeles som grönt way. Om talgen härigenom eljest till sin wigt ökes är ännu icke utront. Våre Försäder hafwa brukat bladen i stället för humla: De böra dock kolas förut, at des narcotiska wäsende må bortgå, och det endast blifwa qwart, som är bittert och amarum; eljest förorsakar det hufwuds wärk och mycken olägenhet i hela kroppen.

§. XIV.

På Sankt-jord och där tuswor warit fandt man några stånd af **Sqwattran**, ledum. Hår med har äfwen warit brukeligit at göra drikt bårst; men är för hälsam skadeligit. Med decoctet hår af twättas creaturen förutslag och annan ohyra. Plågar och af gemene man nyttjas för fikhostan.

Tranbår, vaccinium, hwilka räknas till plantas cespitosas, wårte hår efter sin art, på sidlanta ställen. På
frö-

Erosion och **Lingen** war också god tillgång. Där hwars af mos plågar till edas, som ofta får sitt rum på de förnamares bost. *Lapparnas Capattalmas* här af år bekant af Fl. Lapp. p. 144.

Sparris, asparagus, växte med tagar wilst på stränderne i flygfanden, hwar på upkostad Lång låg; men då han cultivaras mycker han de samma. Dersföre bör han wäl gjödas äfwen som slagte kreaturen, at des fjött och pulpa må blifwa löst. Därest **Sparris** skall blifwa af söt smak måste den hastigt upfoda. Kejsar **AUGUSTUS** plågade altid säga, då någodt i största hast skulle uträttas: **Det bör ske så fort, som Sparris skulle kokas.** Huru den agerar på hälsan är bekant af *Dixten* och *Philosophia Vitæ*.

Bitter Salso, lepidium, blef man här äfwen warse. Får hon sitt ställe i trädgården, så går den icke ut. Är af bitter smak och ätes icke utan med annan sallat. I Gamla Förbundet äto *Judarna* denna ört tillika med Påska-Lambet.

Mjölönris, arbutus, fans här i myckenhet. Nu behöfwer icke *Sverige*, som tillföre, köpa deraf *Skålpundstals* ifrån *Engeland*, som hämtade sitt mjölönris ifrån *America*, förnytrade det sedan till våre *Garfwerier*, emot en ducat skålpundet. Nu wet hwar och en at alla stogs backar i *Småland* äro dermed beklädde. Framledne Herr *Affessoren URLANDER* har inför *Kongl. Wetenskaps Academien* utwist des härliga nytta till färg och at swårta kastor med.

Ljung, erica, pryöde och här sitt ställe. Det wore at önska, det allmogen med denna, som mycket annat, hwilket

nu ringa agtas, wiste at draga all möjelig fördel. Briff på giftwen underrättelse felar nu icke, sedan Herr Archiatern och Ribbaren LINNÆUS i så många mål öpnat ögonen på sine Landsmän. Den härliga Tractaten *Flora Oeconomica* förtjenar at läsas, då M. L. får weta nyttan af många ting, som den oförståndige anser med förakteliga ögon. Slå upp den 24 sidan, så blifwer du underrättad hwad Ljungen duger till.

O fortunatos nimium, sua si bona norint

Agricolas

Virg.

§. VX.

Hwad redan är anfördt kunde wara tillräckeligit at sätta desse **Målar** i helgd; men här gifwes till wälpläging stora **Torfmåsar** af bästa slaget. I dem kan skäras 20 till 40 torfwar på djupet; då många andra här i orten äro af sämre slag och menigheten nödsakas ofta till torf-skjörd afflå sin bästa ång mark och kunna icke gå djupare, än 2 till 3:ne torfwar. De förromtalte **Torfmåsar** säges tillhöra Hagestad by; men de borde utan twifwel med mera försigtighet hanteras. Hwar förnuftig menniska finner eljest nog samt, at det är bättre plantera och freda skogen t. ll wedbrand, än borttaga svartmyllan, som kunde göra bättre nytta för sig på åkren; men at för mig tala nogodt här emot låter icke stort wärka, utan må andra Patroniske Män, de där i Publiquen kunna wara mera aktade och med sine föreställningar således göra krasstigare intryk, sig här öfwer widare yttra. Det kan med

Skjal

Skjal sägas, at om någon mark kan och bör til det ändamålet nyttjas, så är denne ibland de bästa; emedan torfwen är af god art och går wida på djupet.

S. XVI.

På dese Torfmåsar wärte icke någodt för Boskapen synnerligen godt och dugeligt gräsflag; utan endast ett som af gemene Man kallas **Tak** eller **Ag**, *Shoenus*, hwilket ärligen af sin rot upwäxer till 2 a 3 alnars högd. Brukas här å orten, i brist af annat hö, till creaturens föda om wintren. Går ock göra tjenst i spisen wid bak- och bryggning, samt annorstädes, hwarest någon eldbrand ärfordras. Diänningen, äfwen som Landtman har å orter, betjenar sig jämwal af detta gräsflag till tak-täkning. Huru de anläggas och synnerliga waraktighet omtalas i **Gottländska Resan** p. 231. och läses där med nöje och nytta. Där anmärkes äfwenledes, at denne **Ag** wärer mycket senfärdigt, sedan han blifwit aflagen; men får han stå wärfärdig, då wärer han de följande åren ganska frodigt.

Som hastwet å södra sidan omgifwer **Mälarne**, så kunde de med nog drägelig kostnad wid ändarne genom ett Jord-dike eller en jordwal med grop blifwa instängde. Jag menar, at samma jord-dike icke skulle komma mycket at lida, hwarken af flygsanden eller af höst-och wär-wattnet.

S. XVII.

Den för alla Sjöfarande, af sine där ledne sidskador, så widt bekante **Sand-hammaren** förekommer och här.

På denne farliga udde strandar, nästan årligen, flere far-
tyg med rika laddningar. Wore fördensfull högst nyttigt,
om af Höga Öfwerheten kunde därstädes blifwa inrät-
tad en Lykta med sitt tillbehör, hwilken om nätterne, i
mist och toknot wäder, kunde lysa de sjöfarande och gif-
wa dem teken at agta sig för denne farliga charybdis Den
härstädes starka qweksanden gör, å sina ställen, at skeppen
helt och hållne siunka, och det så hastigt, at folket sällan
kunna blifwa bärgade.

§. XVIII.

Ut stransidan wid Mälarne äro de härtigaste Ulf-
sten. De som där fiska kunna med nog ringa redskap
nemligen sine Ulhumor, hwilka de litet ifrån landet
utfåttja, årligen få en stor mängd af ål ofta på ett dygn
öfwer 20 till 30 löspund. Det wore altså troligt, at om
fiskare bleswo dit satte, hwilka endast idkade deita närings-
fång, skulle en fast större myckenhet icke allenast af ål;
utan ock af mång annor slags fiff. Åbaerne uti de of-
wanliggande byar äro de, hwilka allenast om efterhösten,
då de ifrån sitt öfriga arbete merendels äro entiedigade, dra-
ga dit neder at fiska efter ål: annan slags fiff söla de icke
efter. Det låter wara mycket sannolikt, at där, öfwen i for-
dom tid, varit ett rikt fiffande wid denne strand. En
half mil ifrån hafwet på Hagestad wäng, ligger en backe
eller en åter-ås, som än i dag kallas Gjåls-hög. Högen
såges så wara kallad; emedan allmogen där hade sitt wan-
liga ställe at rensa eller, som gemene man talar, gjåla sill.
Ett bewis at wåra förfäder icke altid fiffat med guidkrokar i
främ-

främmande hamnar; utan fast mer genom sin slit och idoghet utur sielfwa siöbotn dragit både sifwer och guld. En sak, som af Historien lätteligen kunde bewisas. De ansågo då Gisserierne, som Holländaren i våra tider, för senan af Staten och själen af republicuen. En hederlig winning hwar wld ingen utan endast lättian lider. Med hwad försigtighet de gamlas siffande warit idkat kan lösas uti ett Academiskt arbete i Upsala utgifwit, under titul: **Om Swio-Göcherne fordna Hushållswett.** I en lycklig och wälsignad stund är nu denne outöflige Guldgrufwan öppnad, hwrigenom flere tunnor guld ärligen winnes och många tusende själar få sin bärning och hederliga utkomst.

§. XIX.

Här af gjöres nu den slutsats, at en mark, ehuru mager i sig sielf, allenast hon blir wäl häfdad, kan gifwa ömnogaste frukter; då där emot den förträffligaste jordmån i sin lunda tillshyndar föga fördel. Allt detta är af ärfarenheten en mera bekant sak, än den här widlyftigt behöfwer tollas. Det är och blir en oförnekelig sanning, at dese **Målar** kunde med ringa kostnad af Kronan insångas och, på flere sätt, blifwa endrägtige. Den måst bördiga marken borde upodlas till åker och ång, hwilka för flere hemmans böwer kunde blifwa tillräckelige. Här igenom öftes folkhopen i landet på bättre sätt, än genom många andra lösa och skensagra förslager. At dese **Målar** kunde förbättras är så mycket mera ostridigt, som sielfwa klimatet på intet sätt här ligger i wägen. Flere slag af wäxter och vegetabilier finnes här wära öfwer allt;

E 3

hwarz

hwarföre då icke wåra wanliga sådeslag, då de efter jord-
månen lämpas? Jag will här wid icke mycket på-
minna därom huru tjenlig denne jordmån, på flere
ställen, finnes vara till Krapp-plantering; emedan
med längtan wäntas, at få se huru den will löna mödan
och betala kostnaden, som till den ändan är använd, på en
ståtelig bygnad här wid Lund. Ho skulle icke önska sig
at förstå krappredning, på det han kunde blifwa Krappmå-
stare och få bebo så hederliga rum.

Hafwet som stöter in på Målarne borde kunna läc-
ka mången rasker man at sig där nedsätta, då han äfwen,
som Bornholms boarne hade tillfälle at föryttra sina wa-
ror till de sjöfarande. Den unge ekelbogen borde stonas
till skepp och farkostars byggande. Ingen lärer kunna ne-
ka, at icke de omkring dese Målar liggande byar haf-
wa så widlyftiga ågor och widsträckt fält, at de wäl kun-
na vara dese Målar förutan och lika fult hafwa sitt bröd
samt vara i stånd, när de, under Himelens wälsignelse,
med idoghet och förstånd drifwa sin jord at gifwa Höga
Öfwerheten sin skatt. Markens upodling bör aldrig
försummas: Ett rättskaffans jordbruk anses med fult skäl
för rätta grundläggningen till alla de öfriga näringsfången.
Jag wet at wilfarelse och okunnighet hafwa häremot myc-
ket at förebåra. Alla slike inwändningar grunda sig på
blotta inbillningar och skadeliga fördomar. Alla exempel
hwarmed detta bestrides bewisa icke annat, än de fölger
lättja, okunnighet, elak hushållning och ett förwänt sätt
at bruka jorden, åstadkomma i ett land, hwarest de fådt
wanan, en otidig och sielstagen myndighet i försje.

§. XX.

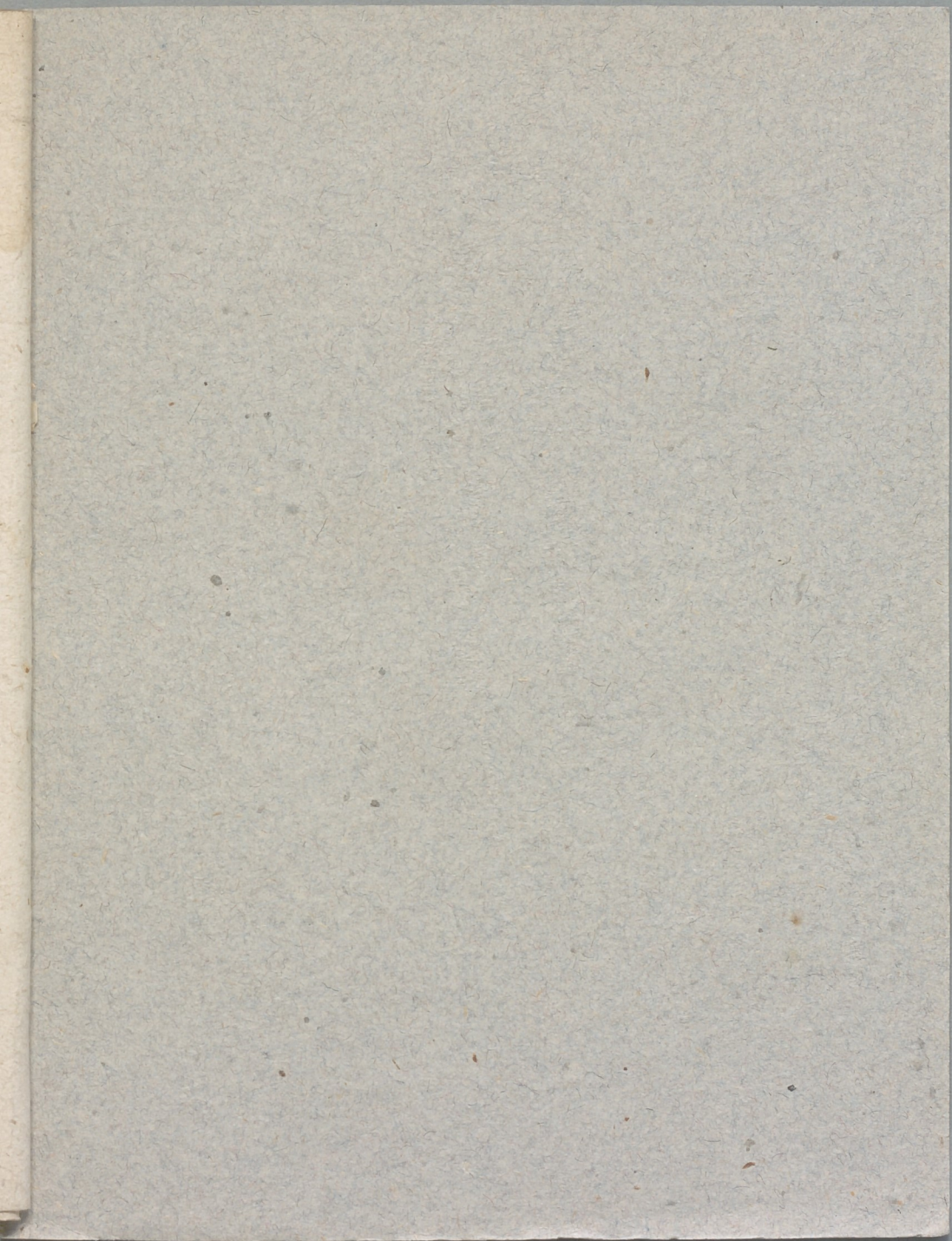
Deſe äro de ſå ringa, ſom wälmenta anmärkningar jag kunnat göra om denne ortens ſå wäl duglighet till upodling ſom närwarande tillſtånd och uphjelpande till en nyttig och ſkyndſam börd. Jag widgär gärna ſielf, at deſe **Målar** icke äro widlöftigare, än at de nogare hade bordt och kunnat bliſwa beſkrefne och alla därſtådes beſundne wårter bättre anteknas; men min kringſkurna tid och än mer knappa wilkor haſwa i detta mitt upſåt warit mig till hinder. Min önſkan bliſwer då upfylld och min glädje fullkommen, när andre mine Landsmän bättre beſkrifwa ſin Födelle ort, än min oförmögenhet har kunnat åſtadkomma. Jag underlåter dock aldrig at räkna för min djupa ſkyldighet, at, på alt mig möjeligit ſätt ådagalägga min underdåniga wårdnad för en Mild och Wis **Regering** och högst wälfamne **Ständer**, hwilka med förenade krafter arbeta på Näringsfångens upodling, enſkilt wäl och hele Menighetens upkomſt, heder och beſtåndiga ſällhet.

Min Herre!

Hafwen icke länge sedan inför Edra Förmän wis-
sat Eder wara wäl hemma uti Nådnes Hus-Hållning:
Nu ådagalägges med lika färdighet Eder wakra insigt
uti vår Allmänna Hushållning. I detta Edert Sed-
nare Academiska Smille Prof finnes det wara årindrat,
hvars werksällighet skulle tillföra våra Landsmän flere för-
delar. Edra wälmenta påminnelser kunna altså icke ans-
nat, än at alla wälsinnade med nöje och wälbehag upta-
gas. Den som med Eder, **Min Herre**, sökt dygden
i sin ungdom för Honom kan heder och ära icke fly un-
dan i manna-åren. Wi lefwa i ett tidewarf, i hwilket
flit ser sin belöning och dygden finner sine tillgångar. Smic-
trar mig altså med det glada hopp, at **Min Herre** får
af dem bägge samla rik Skjöd af lycka och önskelig wäl-
gång; då winner ock **Min Herre** sitt mål, **Wänter**
sin önskan och **Förnäme** Anhörige sin fulla förnöjelse.

ADOLPH MAURITS UGGLA.

www.books2ebooks.eu